

वैष्णवधर्मनां लक्षणं पुस्तके अमात्रे त्यांथी भणसे

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीयमुने महाराष्ट्रीशुकी जय ॥

श्रीमडीआह श्रीपुष्टिभार्गीय पुस्तकालयद्वारा

प्रकाशित ग्रन्थमाला. मन्थरत्न १.

श्रीमद्वल्लभाचार्यविरचित

॥ श्रीयमुनाष्टकम् ॥

प्राचीन संस्कृत टीकाशोना आधारे शुद्ध सरण

गुजराती भाषान्तर करी

छपावी प्रकट कन्नार,

शा. भगनलाल भाईलभाई.

मन्त्री—श्रीपुष्टिभार्गीय पुस्तकालय

नडीआह.

आवृत्ति २ ल

स १९२४

मन २०००

श्रीवल्लभाष्टक ४४५

न्योऽधुनं च. ०-२-०

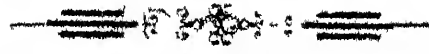
धी गुजरात प्रोन्टींग प्रेसमां शाह. सोम

गणपति

छापुं, डे. पांयकुवा, चार रस्ता—अमदावाद.

११२७३

८४ वैष्णवानी नामावली.

१ दामोदरदास हरसानील	२६ पृथ्वीमल्ल क्षत्री
२ कृष्णदास मेघन	२७ माधवलक्ष्मी काश्मीरी
३ दामोदरदास संखरवाला	२८ गोपालदास वांसवाडाना
४ पद्मनाभदास	२९ पद्मरावल सायारा
५ रत्नेभाई क्षत्राणी	३० पुत्रोत्तम जेशी
६ पुत्रोत्तमदास शेठ	३१ जगन्नाथ जेशी
७ रामदास सारस्वत प्राक्शाणु	३२ राणुव्यास गोधराना
८ गदाधरदास कपिल	३३ रामदास सायारा
९ वेणीदास माधवदास	३४ गोविंद हुवे
१० हरिवंश पाठक	३५ राज्ञ हुवे माधव हुवे
११ गोविंददास लडला	३६ उत्तमलोकदास सायारा
१२ अम्भा क्षत्राणी	३७ धर्मर हुवे सायारा
१३ गणजनधावन क्षत्री	३८ वासुदेवदास छकडा
१४ नारायणदास प्रदायारी	३९ जाणवेणु कृष्णदास धधरी
१५ ऐक क्षत्राणी महावननां	४० जगतानंददास सारस्वत
१६ लयदास क्षत्री सुरतना	४१ आनंददास विश्वंकरदास
१७ देवाकपुर क्षत्री	४२ ऐक प्राक्शाणी अडेलनां
१८ दिनकरदास शेठ	४३ ऐक क्षत्राणी
१९ मुकुंददास कायस्थ	४४ सासुवटु गोरळ ने समराई
२० प्रभुदास क्षत्री जलोटा	४५ कृष्णदास
२१ प्रभुदास बाट	४६ सुखामिश्र
२२ पुत्रोत्तमदास आशाना	४७ रामदासल मीरांभाईना
२३ त्रिपुरदास कायस्थ	पुरोहित
२४ यादवेन्द्रदास कुंभार	४८ रामदासल सुडाणु
२५ गुसांईदास सारस्वत प्राक्शाणु	४९ रामानंद पंडित थानेश्वरना

गुजरात विद्यापीठ ग्रंथालय

[गुजराती कॉपीराइट विभाग]

अनुक्रमांक ११४०३ वर्गाक

पुस्तकनुं नाम २५७१।६२५५

विषय ५२२१३: ४९०

॥ श्रीकृष्णाय नमः ॥

॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥

श्रीमद्वल्लभाचार्यविरचितं

॥ श्रीयमुनाष्टकम् ॥

—ॐ—

श्रीमद्विठ्ठलनाथः (श्रीगुसांशुः) श्रीयमुनाष्टकની ટીકા કરતાં પ્રથમ મંગલાચરણ કરે છે.

विश्वोद्धारार्थमेवाऽऽविर्भूतवृन्दावनप्रियाः ।

कृपयन्तु मदा तातचरणा मयि विद्वले ॥

(શ્રીમદ્વાલ્લભની પ્રાર્થના કરે છે) વિશ્વના ઉદ્ધારને માટે શ્રીમદ્વાચાર્યે મારા ઉપર સદૈવ કૃપા કરે. તે શ્રીમદ્વાલ્લભ કેવા છે કે પ્રકટ જે વૃંદાવન તેથી પોતે અભિન્ન છે. એવી રીતે કૃપાની પ્રાર્થના કરવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે મારામાં યથાશાસ્ત્ર શ્રીયમુના-ષ્ટકની વિવૃત્તિ કરવાની શક્તિ સિદ્ધ થાય, તેમજ આર્થીક નમનરૂપ મંગલાચરણ પણ થાય તેથી પ્રાર્થના કરીને અભિપ્રેત (ઇચ્છત) જે ઉદ્ધાર છે તેનો ભજનનાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે તે ભજનનાનંદ સિદ્ધ થવામાં ભક્તને દીનતા એજ સાધન છે. એવું વિચારીને ૧ ભક્તિ ૨ ભક્તિમાં આવતા પ્રતિબંધના નાશ ૩ ભક્તિમાં ઉચ્ચુક્ત પદાર્થની સંપત્તિ-પ્રાપ્તિ એ ત્રણે વાત અર્થજ્ઞાનપૂર્વક શ્રીયમુનાષ્ટકના પાઠથી સિદ્ધ થશે એમ જણાવવાને માટે શ્રીયમુનાષ્ટકનું સ્વરૂપ તથા તેમનું ઉપકારકપણું તથા કૃપાળુતા એ સર્વ સૂચન સાથે શ્રીગુસાંશુ વ્યાખ્યાન કરે છે.

मूलम्—नमामि यमुनामहं सकलनिद्धिहेतुं मुदा ।

मुरारिपदपंकजस्फुरदमंदरेणूत्कटाम् ॥

तटस्थनवकाननप्रकटमोद ॥ ૧ ॥ મ્બુના

સુરાસુરસુપૂજિતસ્મરપિતુઃ શ્રિયં વિશ્રતીમ્ ॥૧॥

સાન્વયપદાર્થઃ—સકલસિદ્ધિहेतुम् सर्व सिद्धिभ्योने आपनादां. મુરારિપદાંકજસ્ફુરદમંદરેणूक्ताम् મુર નામના દે-યના શત્રુ (ભગવાન) ના ચરણકમલ વિષે પ્રકાશમાન અને ઘણી એવી રજ જેમાં (જલ કરતાં) અધિક છે. અને તદસ્થનવકાન્નપ્રકટમોદપુष्पाम्बुना કિનારામાં રહેલાં નવાં વનોમાં ખુલ્લી રીતે દેખાતાં; હર્ષરૂપી કુલસહિત જલે કરીને સુરાસુરસુપૂજિતસ્મરપितुः મુર અને અમુરોએ સારી રીતે પૂજા એલા સ્મરના પિતા (શ્રીકૃષ્ણ) ની શોભાને વિષ્ણુતીમ્ ધારણ કરનારા યમુનામ્ શ્રીયમુનાળને અહમ્ હું (શ્રીવલ્લભાચાર્યશ્રી) મુદા હમ વંદ નમામિ નમન કરું છું,

શબ્દાર્થ—શ્રીયમુનાળને હર્ષ રી નમન કરું છું આપ કેવા દેવ કે સાક્ષાત લોકોપયોગિ દેહપ્રાપ્તિ આદિ જે પુષ્ટિમાર્ગીય આત પ્રકારની સિદ્ધિ છે તેના હેતુરૂપ છે, અને જલના દોષાત્મક જે મુર નામે દે-ય તેના શત્રુ જે શ્રીકૃષ્ણ તેમના ચરણારવિદમાં ચળકતી એવી અધિક રણુ છે જેમાં એવાં શ્રીયમુનાળ છે (એ વિશેષણથી દોષ ભય અને ભગવત્પ્રાપ્તિમાં વિલંબ દૂર કર્યો) વળી કેવા છે કે જે કિનારાઓમાં રહેલા એવાં જે નવિન વન તેમાં જેનો ગુગંધ પ્રકટ છે એવા પુષ્પોપુકત જે જગ તેથી મુર અને અમુરોથી પૂજાયેલ જે સ્મરપિતા (ભગવાન) તેમની શોભાને ધારણ કરવાવાળા છે. (આ વિશેષણથી દોષ નિવર્તકપાણું અને ભગવદ્વિષયકભાવ ઉત્પદક પાણું સૂચન કર્યું) અર્થાત્ શ્રીયમુનાળના જલ દર્શનથી શ્રીભગવાનજી સ્મરણ થાય છે અને તેમનામાં ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે.

ટીકા—પ્રભુની અનેક પ્રકારની લીલા તદુપયુકત જે શ્રીયમુનાળ તેમની સ્તુતિ કરતાં પ્રથમ જેમ શ્રીગોકુલેશશ્રી અર્થાત્ શ્રીકાકુરળના વિષયમાં જીવ નમન શિવાય બીજું કાંઈપણ કરવા સમર્થ નથી તેજ પ્રમાણે શ્રીયમુનાળમાં પણ એજ અભિપ્રાયથી શ્રીમહાપ્રભુજી નમામિ એ પદથી નમનજ કરે છે. હવે આઠ શ્લોકથી શ્રીકાલિંદીજીની સ્તુતિ કરવાનો અભિપ્રાય એવો છે કે શ્રીભગવાને શ્રીકાલિંદીજીને આઠ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય આપેલું છે, તે આઠ પ્રકાર શ્રીહરિરાયજીએ તથા

૧૧૪૭૩

પાતામણી શ્રીયમુનાષ્ટકની પાતાની ટીકાઓમાં લખ્યા છે. તે પ્રકારના અર્થનું સ્વરૂપ. ૧ સકલ સિદ્ધિ હેતુપણું, ૨ ભગવાનમાં ભક્તિ વધારવી, ૩ ભગવાનના સંબંધમાં પ્રતિબંધ વાધી ભગવાનના અનુભવની યોગ્યતામાં જે શુદ્ધિ (પુષ્ટિમાર્ગીય) તેનું જે સંપાદન કરવું (લોકને પવિત્ર કરવાપણું) એનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાનની પ્રાપ્તિમાં જે વિઘ્ન આવે તેને દૂર કરીને તેને અનુભવ થાય તેવી શુદ્ધિ કરનાર શ્રીયમુનાષ્ટક છે ૪ શ્રીયમુનાષ્ટકમાં ભગવાનના ખરોખર છ ધર્મ છે તેથી વિનાશ્રમે ભગવાનનો સંબંધ કરાવવાપણું, ૫ ભક્તના દોષનું નિવારણ કરવું ૬ પાતાના સંવનથી વ્રજભક્તના જેવા (જીવને) ભગવાનના કૃપાપાત્ર કરવા ૭ ભગવાનની સેવા ઉપયોગિ હેતુનું સંપાદન કરવું, ૮ પ્રમુના પ્રસ્વેદ (શ્રમજળ) નું જળ પાતાના જળમાં મળેલું હોય તેનો સંબંધ કરવો.

મૂલમ્—કલિંદગિરિમસ્તકે પતદમંદપૂગેજ્જ્વલા

વિલાસગમનોહ્લસત્ પ્રકટગણ્ડશેલોન્નતા ॥

સાન્વયપદાર્થ:—કલિંદ ગિરિમસ્તકે કલિંદ પર્વતના શિખર ઉપર પતદમંદપૂગેજ્જ્વલા પડતા એવા ઘણા પ્રવાહે કરીને ઉજ્જ્વલ (અને વિલાસગમનોહ્લસત્પ્રકટગણ્ડશેલોન્નતા વિલાસપૂર્વક ચાલવાથી શોભાયમાન અને ખુલ્લી રીતે દેખાતા ગંડૈશોભે કરીને ઉચાં.

શબ્દાર્થ:—કલિંદ નામે પર્વતના શિખર ઉપર પડતા એવા ઘણા પ્રવાહે કરીને ઉજ્જ્વલ વિલાસપૂર્વક ચાલવાથી શોભાયમાન અને ખુલ્લી રીતે દેખાતી મોટી શિલાઓએ કરીને અતિશય ઉચાં.

ટીકા:—અહીં કોઈ એમ શંકા કરે કે જેમ ખીજ નદીઓ છે તેમજ શ્રીયમુનાષ્ટક છે તો તેમાં પ્રથમ શ્લોકમાં કહેલી સર્વ વાત કેમ સંભવે ? તો કહે છે કે, શ્રીમહાપ્રમુજ એવું સૂચન કરે છે કે, આધિદૈવિક શ્રીયમુનાષ્ટકમાં એ સર્વ ઉચિતજ છે; અને ઉપલી શંકા મનમાં લાવીને પ્રયોજન કહે છે કે, સૃષ્ટિ ત્રણ પ્રકારની છે. પેહેલી આધિભૌતિકી, ખીજી આધ્યાત્મિકી, અને ત્રીજી આધિદૈ

વિક્રી. તેમાં એતો સિદ્ધ વાત છે કે આધિદૈવિકી સૃષ્ટિના એ વેદ છે તેથી જે સૃષ્ટિ વેદાધાર છે તે આધિદૈવિકી કહેવાય વાત ઉત્તરમીમાંસાના દેવતા વિગ્રહાધિકરણમાં “ શબ્દ હતિત્તે (૧-૩-૨૮) ના આલુભાષ્યમાં શ્રીમહાપ્રભુજીએ ખીજા મ નિરાસ પૂર્વક સિદ્ધ કરી છે. તેથી શ્રીયમુનાજીને આધિદૈવિકી જાણવાં; કેમકે શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપમાં પ્રમાણુ વેદ છે તેમને આવિર્ભાવ વેદમય સૂર્યથી છે. અને સૂર્ય વેદમય છે એમ યજુર્વેદના તૈત્તિરીય શાખાના બૃહન્નારાયણોપનિષદમાં ‘ આદિત્યો વા એષ એતન્મંડલંતપતિ ” એ અનુવાકમાં કહ્યું છે. અને સૂર્ય મંડલમાં તેજોમય પુરુષાકૃતિ પરબ્રહ્મ છે એમ વ્યાસ સૂત્રના અધ્યાય ૧ પાદ ૧ સૂત્ર ૧૬ માં અન્તસ્તદ્ધર્મોપદેશાત્ એ અધિકરણમાં નિર્ણય છે. તેમજ બૃહદ્દારણ્યક ઉપનિષદના પંચમ બ્રાહ્મણમાં મધુવિદ્યામાં યશ્ચાયમાદિત્યે તેજોમયઃ શી આરંભીને “ અયમેવસ યોડ્યં ” સુધીમાં એ પર બ્રહ્મનું વ્યાપકપણું સિદ્ધ કરેલું છે, એ વિના પણ અનેક પ્રમાણુ છે. એ રીતે શ્રીયમુનાજીનું આધિદૈવિકપણું તેમજ ખીજી નદીઓથી વૈવક્ષણ્ય સિદ્ધ થયું; તેમજ પદ્મપુરાણમાં પણ ત્રયેષા ઋગ્ગજુઃસામ્નામાદિત્ય ઇતિ ગાયતે તેમજ દિવસે દિવસે માનુરાદાયાદાયવત્તલઃ ઉદયાચલતઃપુત્રીં નવત્યસ્તાચલં મુનેઃ। યમુનાપતતો નિત્ય ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, સામવેદ એ ત્રણ વેદમય સાક્ષાત્ સૂર્ય છે. તે પોતાની પુત્રી યમુનાજીને પ્રતિદિન ઉદયાચલથી અસ્તાચલ અને ત્યાંથી ફરી ઉદયાચલ લઈ જાય છે.) ઇત્યાદિક વચનોથી શ્રીયમુનાજી આધિદૈવિક અને નિત્ય છે એમ સિદ્ધ છે. શ્રીયમુના એ સંજ્ઞામાં કોઈ એક ધર્મ રહેલો છે અને તે રાજ એ નામે કહેવાય છે. અને કાલિંદી એ નામનો અભિપ્રાય એ છે કે, કલિંદ નામના પર્વતે શ્રીયમુનાજી પાસે વરદાન માગ્યું કે, હે આદિત્યનંદિનિ ! આપ મારા ઉપર કૃપા કરીને મારા શિખરાદિક ભાગમાં પ્રવેશ કરીને (પૃથ્વી ઉપર) પધારો; અને તેથી આપનું કાલિંદી એવું નામ કહેવાશે. એ પ્રમાણે સર્વ તાત્પર્ય શ્રીમહાઆચાર્યચરણ

હૃદયમાં ધારણ કરીને કલિંદગિરિ ઇત્યાદિક પદોવડે ઉપન્યાસ કરે છે. શ્રીયમુનાજી સૂર્યમંડલથી પ્રગટ થતાં સર્વથી શ્રેષ્ઠતાથી વર્તે છે. વળી સૂર્યમંડલથી કલિંદ પર્વતના શિખર ઉપર ઘણા પ્રવાહથી પડવાથી ફેન ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ વાસ્તવિક રીતે શ્યામ હોવા છતાં પ્રવાહ સ્વેતરૂપે દર્શન આપે છે. વળી ઉંચા પર્વતોમાં નીચા ઉંચા ભાગોમાં થઈને ગમન કરતાં હોવાથી ઉપર ચઢવું અને નીચે ઉતરવું એવા બે વિલાસથી ગમન છે તેથી અત્યંત શોભે છે. હવે ઉંચા નીચા પ્રદેશોમાં ગમનની શોભા વર્ણન કરે છે.

મૂલમ્—સઘોષગતિદંતુરાસમાધિરૂઢદોલોત્તમા

મુકુંદરાતિવર્દિની જયતિ પદ્મબંધોઃ સુતા ॥૨૧॥

સાન્વયપદાર્થઃ—સઘોષગતિદંતુરા શબ્દસહિત ચાલવાથી વિવિધ તરેહના વિકારવાળાં (અને) અસમાધિરૂઢદોલોત્તમા ઉત્તમ પાલખી જેણે સારી રીતે આરોહણ નહિ કરેલી હોય નહિં શું ? એવાં મુકુંદરાતિવર્દિની મુક્તિને આપનારા (ભગવાન)માં પ્રીતિને વધારનારાં પદ્મબંધોઃ કમલના બંધુ (સૂર્ય)નાં સુતા પુત્રી (શ્રીયમુનાજી) જયતિ જ્યને પામે છે.

શબ્દાર્થ—શબ્દસહિત ચાલવાથી વિવિધ પ્રકારના વિકારવાળાં ઉત્તમ પાલખી જેણે સારી રીતે નહિ આરોહણ કરેલી હોય શું ? તેમ દેખાતાં એવાં અને મુક્તિ આપનારા જે શ્રીભગવાન તેમાં પ્રીતિને વધારનારાં અને કમલના બંધુ જે સૂર્ય તેનાં પુત્રી શ્રીયમુનાજી જ્યને પામે છે.

ટીકા—સશબ્દ (શબ્દસહિત) જે ગતિ તેથી વિકારયુક્ત અથવા વ્રજવ્રનાદિકની ગતિથી વિવિધ વિકારયુક્ત, એ વિશેષણમાં ઘોષ શબ્દ દ્વિઅર્થી છે, સંસ્કૃતમાં શબ્દ થવો એનું નામ પણ ઘોષ છે, અને ન્યાં વ્રજ હોય ત્યાં તે ભૂ (પૃથ્વી) ભાગને પણ ઘોષ કહેવાય છે; એ બંને અર્થ બતાવ્યા અને દંતુર શબ્દનો અર્થ ઉંચો નીચો એવો થાય છે, તે પણ શ્રીગુસાંઈજીએ પરમસકત

અયદેવકવિના કાવ્યનું પ્રમાણ લઈને વિકારયુક્ત એવા અર્થ કર્યો છે. સમાન ભૂમિમાં જ્યાં પધારે છે ત્યાં પવનથી ઘણી લહેરો દેખાય છે, ત્યાં એવી ઉત્પ્રેક્ષા થાય છે કે જાણે શ્રીયમુનાજી પાલખીમાં બેસીને પધારે છે કે શું? આંહી શ્રીયમુનાજીનું આધિભૌતિક સ્વરૂપ જલાત્મક છે એજ પાલખીને સ્થાને અને તેમાં બેસીને આધિદેવિક શ્રીયમુનાજી પધારે છે. અર્થાત્ એમ જણાય છે કે શ્રીયમુનાજી પાલખીમાં નથી બિરાજતાં તે! પણ જાણે બિરાજે છે. એવી શોભા શ્રીયમુનાજીની છે. તે પછી પૃથ્વી ઉપર પધારીને મુકુંદ જે મુકિત આપનાર શ્રીભગવાન્ તેમનામાં પ્રીતિ વધારવાવાળાં શ્રીયમુનાજી ઉત્કૃષ્ટતાથી વર્તે છે. આ શ્લોકથી એમ સિદ્ધ થયું કે શ્રીયમુનાજી સૂર્યમંડલથી પ્રગટ થઈને કલિંદ પર્વતના શિખરાદિક ભાગમાં આવીને પૃથ્વીમાં પધારીને પ્રમુના ચરણકમલમાં પ્રીતિ વધારવાવાળાં થયાં. એ પાંચ વિશેષણથી બીજું ઐશ્વર્ય “શ્રીભગવાન્માં ધક્તિવર્દ્ધકપણું” એ સ્પષ્ટ સિદ્ધ થયું. એજ પ્રકારે શ્રીમદ્દ્વાયાર્ય ચરણોએ શ્રીયમુનાજીનું આઠ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય કમથી બતાવ્યું છે.

હવે ત્રીજા શ્લોકમાં પૃથ્વીમાં પધારીને ભગવાન્માં પ્રીતિ કરાવવાથી શ્રીયમુનાજીનું ઐશ્વર્ય શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે.

મૂલમ્—ભુવં ભુવનપાવનીમવિગતાત્રનેકસ્વનૈઃ

પ્રિયાભિરિવ સેવિતાં શુક્રમયૂર્હંસાદિભિઃ

તરંગમુજકલ્કે ગપ્રકટમુક્તિકાવાલુકા ।

નિતમ્બતટસુન્દરીં નમતકૃષ્ણગતુર્થપ્રિયામ્ ॥૬॥

સાન્વયપદાર્થઃ—ભુવનપાવનીમ્ (સર્વ) લોકને પવિત્ર કરનારાં ભુવં પૃથ્વી ઉપર આવગતામ્ પધારેલાં પ્રિયામિઃ પ્રિય સખીઓએજ હવે એમ અનેકસ્વનૈઃ અનેક જેના શબ્દો છે (એવા) શુક્રમયૂર્હંસાદિભિઃ ખોપટ, મોર, અને હંસ વગેરે (પક્ષીઓ) એ સેવિતામ્ સેના કરાયેલાં (અને) તરંગમુજકંકણપ્રકટમુક્તિકાવાલુકા નિતંબતટસુંદરીં તરંગ જે

લેહરો તે રૂપી ભુમમાં (રહેલાં) કંકણને વિષે ખુલ્લી રીતે દેખાતા મુક્તાકૃણરૂપી જે વાલુકા (રેતી) તે વડે યુક્ત એવા કટિપશ્ચાત્ ભાગે કરીને સુંદર એવાં કૃષ્ણતુર્યપ્રિયામ્ કૃષ્ણનાં ચોથાં પ્રિયા (શ્રીયમુનાજી) ને નમત્ નમન કરો.

શબ્દાર્થ—સર્વ લોકને પવિત્ર કરનારાં અને તેટલાજ માટે પૃથ્વી ઉપર પધારેલાં અને પ્રિય સખીઓએજ કિંવા દાસીઓએજ જેમ સેવા કરાય તેમ અનેક શબ્દવાલાં પોપટ, મોર અને હંસ વિગેરે પક્ષીઓએ સેવા કરેલાં, અને પોતાની લેહરો રૂપી શ્રીહસ્ત વિષે રહેલાં કંકણમાં ખુલ્લી રીતે દેખાતાં મુક્તાકૃણ રૂપી વેણુ વડે યુક્ત એવા કટિપશ્ચાત્ભાગથી સુંદર એવાં શ્રીકૃષ્ણ પ્રમુનાં ચોથાં પ્રિયા શ્રીયમુનાજીને નમન કરો.

ટીકા—શ્રીમહાપ્રભુજી પોતાના શિષ્ય પ્રતિ “ શ્રીયમુનાજીને નમન કરો ” એવો ઉપદેશ કરે છે. તે શ્રીયમુનાજી કેવાં છે કે સર્વે લોકને પવિત્ર કરવાવાળાં. શ્રીયમુનાજીને પૃથ્વી ઉપર પધારવાનું એજ પ્રયોજન છે, યમ પ્રત્યે શ્રીયમુનાજીનું વાક્ય છે કે સાત સમુદ્ર, સાત દ્વીપ, ચાર ચારા, એઓનું લેહન કરીને પવિત્ર કરતાં છતાં સ્વાશ્રિતના પાપને! નાશ કરવા માટે રમતી રમતી હું પૃથ્વીમાં ઉદયાચક્ર પ્રત્યે ગમન કરીશ. ખીજાં જે વિશેષણુ વડે સ્નેહ છોતન થાય છે, જે ભગવાનને વિષે સ્નેહ ન થાય તો મૂલ ધામને ત્યાગ કરી ભુવન પાવનરૂપ કાર્યને માટે પૃથ્વીમાં ન આવે; અને આવીને પણ લીલાને માટે સામગ્રી સહિત ન થાય; અને તેથી અતિશય પણ ન થાય. તે હેતુ માટે ભગવાનને વિષે સ્નેહનું સૂચન થાય છે. વગી જુદા જુદા શબ્દ કરવાવાળા જે પોપટ, મોર, હંસ, વિગેરે પક્ષીઓથી સેવા કરાયેલ છે તે જાણે પોતાની સખીઓથી સેવાયેલ હોય તેમ. આ વિશેષણથી ભગવદ્વિષયક રસનો અત્યંત ભાવ સૂચન કર્યો. એ પ્રમાણે તીરની શોભા કહી, તેવીજ રીતે આપ પણ શોભાયમાન છે તે કેવી રીતે કે, બ્યારે પોતાની લેહરો કિનારે આવી ફેલાઈ જાય છે ત્યારે તીરના વેણુ મોતી સમાન શોભા આપે

છે. કૃષ્ણતુર્થપ્રિયામ્ એ વાક્યનું વિવૃત્તિમાં શ્રીગુણાંકજીએ વ્યાખ્યાન કર્યું નથી, કેમકે નમનનું તાત્પર્ય પૂર્વે સ્કુટ છે. શ્રીહરિરાયજી ટીપ્પણમાં કહ્યું છે કે શ્રીભાગવતમાં કાલિદેહી અને યમુનાજીનો ભેદ મૂલમાં બતાવ્યો છે, અને તેનો આધિભૌતિક અને આધિદેવિક ભાવ શ્રીસુબોધિનીજીમાં નિરાસ કર્યો છે. યમુના માહાત્મ્યમાં રુકિમણિ આદી ત્રણથી સાપેક્ષિત ચાથાં શ્રીયમુનાજી હોઈ શકતાં નથી પરંતુ ત્રણ સગુણથી સાપેક્ષિતગુણાત્મીતરૂપે ચાથાં વર્ણન કરાયેલ છે.

હવે આ ચાથાં શ્લોકમાં શ્રીમહાપ્રભુજી શ્રીયમુનાજીમાં ભગવાનના અમાન ધર્મ છે તે ધર્મનું સૂચન કરે છે.

મૂલમ્—અનંતગુણભૂષિતે શિવવિરંચિદેવસ્તુતે ।

ઘનાઘનનિભે સદા ધ્રુવપરાશરામીષ્ટદે ॥

વિશુદ્ધમથુરાતટે સકલગોપગોપીવૃત્તે ।

કૃપાજલધિસંશ્રિતે મમ મનઃસુલ્લં ભાવય ॥૪॥

સાન્વયપદાર્થઃ—અનંતગુણભૂષિતે અનંતગુણોએ કરીને શોભાયમાન (અને) શિવવિરંચિદેવસ્તુતે મહાદેવ, બ્રહ્મા અને દેવતાઓએ સ્તુતિ કરેલાં સદા નિરંતર ઘનાઘનનિભે મોટા મેઘના સરખી કાંતિવાળાં (તેમજ) ધ્રુવપરાશરામીષ્ટદે ધ્રુવ અને પરાશરને ઇચ્છિત ફલ દેવાવાળાં વિશુદ્ધમથુરાતટે વિશેષે કરીને શુદ્ધ એવાં મથુરાજી જેના કિનારા વિષે છે (અને) સકલગોપગોપીવૃત્તે બધાં ગોપ અને શ્રીગોપીજનોએ કરીને વીંટાએલાં (તેમજ) કૃપાજલધિ સંશ્રિતે દયાના સમુદ્રરૂપી (શ્રીપ્રભુ)નો સારી રીતે આશ્રય કરીને રહેલાં એવાં (હે શ્રીયમુનાજી) મમ મારા મન સુલ્લં મનના સુખને ભાવય વિચારો.

શબ્દાર્થઃ—અનંત ગુણોએ કરીને શોભાયમાન અને મહાદેવ, બ્રહ્મા અને દેવતાઓએ સ્તુતિ કરેલાં, નિરંતર મોટા મેઘના સરખાં કાંતિવાળાં તેમજ ધ્રુવ અને પરાશરને ઇચ્છિત ફલ દેવાવાળાં અને વિશેષે કરીને શુદ્ધ એવાં મથુરાજી જેના કિનારા વિષે છે, સર્વ

ગોપ અને ગોપીજનોએ કરીને વીંટાએલાં અને હયાના સાગર સદા-
નંદ શ્રીપ્રભુનો સારી રીતે આશ્રય કરીને રહેલાં એવાં હે શ્રીયમુનાજી !
તમેજ મારા મનને જેમ સુખ થાય તેમ વિચારો.

વિવેચન:—ભગવાન ષડ્ગુણ વિશિષ્ટ છે તેવાંજ શ્રીયમુનાજી પણ
છે. એ ઐશ્વર્યાદિક ષડ્ગુણ એ પ્રકારના સમજવા એક પુષ્ટિમાર્ગીય
અને બીજા મર્યાદામાર્ગીય. ત્યાં શંકા થાય કે પુષ્ટિમાર્ગીય ગુણ
ક્યા ક્યા અને ક્યાં લખેલા છે? ત્યાં કહે છે કે ષડ્ગુણ શ્રીભાગ-
વતદશમસ્કંધના ફલ પ્રકરણમાં અને વેણુગીતમાં ધન્યાસ્તિત્વતિ એ
*લોકથી છ *લોકે કરીને નિરૂપિત છે, તે ગુણ અહિં છ વિશેષણથી
શ્રીયમુનાજીમાં નિરૂપણ કરે છે, આ *લોકમાં સંસ્કૃત રીતિથી જેટલાં
વિશેષણ આપ્યાં છે તે બંનેનાં છે, એટલે શ્રીયમુનાજીનાં તથા
શ્રીપ્રભુનાં છે, પરંતુ પ્રભુપદ્મમાં સર્વ વિશેષણ સમગ્રી વિલક્ષ્યાંત
છે, અને શ્રીયમુનાજીના પદ્મમાં એ સર્વ વિશેષણ સંબોધનથી છે.
હવે અનંત અસંખ્ય ગુણ જે ઐશ્વર્યાદિક તેણે કરીને ભૂષિત શ્રીભ-
ગવાન છે, તેમજ શ્રીયમુનાજી પણ છે. સર્વ સદ્ગુણને સાહિત્ય
કહ્યું તેથી ગુણની સર્વ સ્થાને પૂજા થાય છે તેથી ભગવાન પૂજ્ય
છે અને તેમના ગુણો પણ પૂજ્ય છે, એમ જુવે તો ગુણ છે તે
પૂજાભેદ બતાવે છે જેમકે થોડા વિદ્વાન કરતાં ઘણા વિદ્વાનને લોકમાં
વધારે માને છે, તેમજ પ્રધાન કરતાં રાજાની વિશેષ મહત્તા છે,
તેવી રીતે ગુણ પ્રમાણે ન્યૂનાધિક માન્યતા છે. તેમ બીજા દેવ
કરતાં પ્રભુમાં અધિક ગુણ હોવાથી તે સર્વ માન્ય છે, તેવાંજ ગુણ
શ્રીયમુનાજીમાં છે; તેથી શ્રીયમુનાજી માન્ય છે. એ વિશેષણથી
ઐશ્વર્ય નિરૂપણ કર્યું. હવે વળી શ્રીયમુનાજી કેવાં છે કે, શિવજી,
બ્રહ્માજી અને બીજા સર્વ દેવોએ જેની સ્તુતિ કરી છે એવા શ્રીભ-
ગવાન છે, તેવાંજ શ્રીયમુનાજી પણ છે. એ વિશેષણથી વિર્યનું નિરૂ-
પણ કર્યું. વળી વરસતા ઘાટા મેઘના જેવી જેની કાન્તિ છે એવા
શ્રીભગવાન છે અને શ્રીયમુનાજી પણ તેવાં છે એ વિશેષણથી
સ્વરૂપનું સાંદર્ય પણ બતાવ્યું. જેમાં સર્વાસક્રિતમૂલક યશનું નિરૂ-
પણ કર્યું. વળી ધ્રુવજી અને પરાશર ઋષિ એ બંનેને મનોભલપિત
ફલ આપનાર શ્રીભગવાન છે તેવાંજ શ્રીયમુનાજી પણ છે. અહિં

શંકા થાય કે ક્રુવાદિકને વરદાન તો શ્રીભગવાને આપ્યું છે, તો શ્રીયમુનાજી વર આપવાવાળાં કેવી રીતે ? તેના ખુલાસામાં શ્રીગુસાંધજી લખે છે કે શ્રીયમુનાજીના તીર ઉપરજ પ્રભુ પ્રસન્ન થઈને પ્રકટ થયા, તેથી શ્રીયમુનાજીએ પણ તેમના મનોરથ પૂર્ણ કર્યા છે એ અભિપ્રાયથી શ્રીમહાપ્રભુજીએ પણ તેવું વિશેષણ આપ્યું છે. આ વિશેષણનું તાત્પર્ય એવું છે કે પોતાને શરણ આવેલા સેવકને પોતાના ઐશ્વર્ય જ્ઞાનરૂપ મનોરથ પૂર્તિ કરવાથી બીજાઓએ પણ એનો અનુભવ કર્યો, તેથી શ્રીનું નિરૂપણ થયું. વળી સર્વ દોષ રહિત અર્થાત જેમાં ભૂમ્યાદિ દોષ નથી એવા મથુરાજી અર્થાત વિશુદ્ધ મથુરાજી એના તટમાં છે, એટલે મથુરાજી જેના સન્નિધાનમાંજ છે; એ વિશેષણ માટે શ્રીહરિરાયજી લખે છે કે નિરંતર પ્રભુના સાનિધ્યભાવથી ભક્તિ આપવાવાળાં છે તેથી જ્ઞાનનું સૂચન કર્યું. વળી સકલ ગોપ અને ગોપીજન એ સઘળાથી આવૃત (વીંટાએલાં) તો ભગવાનના પરોક્ષમાં પણ તેમના સંબંધની આશા રાખવાવાળા જે ભક્ત છે તે ભક્ત ભગવાનનો સંબંધ શ્રીયમુનાજીમાં છે એવા નિશ્ચયથી શ્રીયમુનાજીની પાસે આવીને કપટ વિના શ્રીયમુનાજીનું સેવન કરે છે; અને સર્વદા ભગવાનમાં પ્રેમ રાખે છે, પરંતુ જ્યારે ભક્તને અભિમાનાદિક દોષ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તેનું નિવારણ કરે છે; અને ભગવાનના ચરણારવિદમાં સર્વસ્વ નિવેદનથી દૃઢ ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિશેષણથી વૈરાગ્યનું નિરૂપણ કર્યું. હવે કૃપાને માટે સાગરે આશ્ચર્ય કર્યો છે જેનો એવા ભગવાન અર્થાત અપાર કૃપાયુક્ત ભગવાન છે, તેમજ શ્રી યમુનાજી કૃપાના સાગર શ્રીભગવાન તેમને મળે છે. આ વિશેષ્ય બોધક પદ છે. પ્રથમ ષડ્ગુણનું નિરૂપણ છ વિશેષણથી થયું અને આ સપ્તમ પદ વિશેષ્ય બોધક છે; તેનો હેતુ એ કે ભગવાનમાં કૃપા સદા સર્વદા અવિભૂત છે, તેથી સ્વરૂપવાચકજ છે કૃપા ગુણ બીજા ગુણો જેવો નથી, કેમકે બીજા ધર્મો જે કે નિત્ય છે તોપણ જે જે ધર્મ જે લીલામાં ઉપયોગી હોય તે લીલામાં પ્રકટ કરે છે એમ કૃપાના વિષયમાં નથી. કૃપા તો સદા સર્વદા અવિભૂત છે, આ વિશેષણનું તાત્પર્ય એ છે કે જેને શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ હોય

તેને ભગવાનનો પણ સંબંધ થાય છે. હવે શ્લોકના છેવટમાં પ્રાર્થના કરે છે કે હે શ્રીયમુને ! મારા મનનું જે કાંઈ ભગવત્પ્રામરૂપ મુખ છે તેને ઉત્પાદક કરો, અથવા હે શ્રીયમુને ! જે રીતે માફ મન વિના શ્રમે અભિષ્ટ મુખને પોહોચે તેમ કરો.

હવે ઉપરના ગુણને શ્રીહરિરાયજીએ કાંઈક ભિન્ન ક્રમથી બતાવ્યા છે તે નીચે પ્રમાણે.

૧ પ્રથમ વિશેષણથી અસંખ્ય અને અનાદિવાચક અનંત શબ્દથી ગુણનો ધર્મ બતાવ્યો તેથી અતિ સામર્થ્યરૂપ ઐશ્વર્ય સૂચન કર્યું.

૨ બીજા વિશેષણથી દેવજેતૃત્વ વિર્ય સૂચન કર્યું.

૩ ઘનાઘનનિભે એ ધર્મી છે વિશેષણ નથી.

૪ ચોથા વિશેષણથી ધ્રુવાદિકને અભિષ્ટ ફલ આપવાથી યશ સૂચન કર્યું.

૫ પાંચમા વિશેષણથી ભગવાનનું દાસસાનિધ્યભાવ છે તેથી જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે વિશુદ્ધપણું થાય તો શ્રીમધુરાજીનું વિશુદ્ધ વિશેષણ આપવાથી જ્ઞાનનું સૂચન કર્યું.

૬ છઠ્ઠા વિશેષણથી શ્રોતું સૂચન કર્યું તેનું કારણ એ છે કે ગોપગોપીજન વેષ્ટિત બિરાજે છે તેથી શોભા ધણી દેખાય છે.

૭ સાતમા વિશેષણથી વૈરાગ્યનું નિરૂપણ કર્યું એનો અભિપ્રાય એવો છે કે જ્યારે વૈરાગ્ય થાય ત્યારે દયા ઉત્પન્ન થવાથી કૃપાળુતા હાય તે વિષે કહ્યું છે કે “ નાહમાત્માનમાશાસે મદ્ભક્તૈઃ સાધુભિર્વિના ” હું આત્માની પણ સાધુભક્તવિના વિશેષ ઈચ્છા રાખતો નથી. એમાં એ હેતુ છે કે પ્રમુ પણ ભક્તજન વિના આત્મામાં વૈરાગ્ય દેખાડે છે. તો તેમનો સંશ્રય કરનારાં શ્રીયમુનાજી પણ તેવાંજ સમજવાં.

આ શ્લોકમાં શ્રીભગવાનના બરોબર ધર્મ શ્રીયમુનાજીમાં છે તેથી વિનાશ્રમ પ્રભુનો સંબંધ કરાવી દે છે તેનું નિરૂપણ કરી ચોથા ઐશ્વર્યનું નિરૂપણ કર્યું છે.

એ રીતે ચાર શ્લોકથી શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ અને ગુણ કહ્યા, અર્થાત્ ઉત્કર્ષ વર્ણન કરીને સ્તુતિ કરી.

**મૂલમ્—યયા ચરણપદ્મજા મુરરિપોઃ પ્રિયંભાવુકા
સમાગમનતોભવત્સકલસિદ્ધિદા સેવતામ્ ॥**

**તયા સદશતામિયાત્કમલજા સપત્નીવય-
હ્ચરિપ્રિયકલિંદયા મનસિ મે સદા સ્થીયતામ્ ॥૫॥**

સાન્વયપદાર્થઃ—યયા જેની સાથે સમાગમનતઃ સમાગમ થવાથી ચરણપદ્મજા ગંગાજી મુરરિપોઃ મુર નામે દૈત્યના શત્રુ (શ્રીભગવાન) ના પ્રિયંભાવુકા પ્રિયને કરનારાં (અને) સેવતામ્ (પોતાની) સેવા કરનારાઓને સકલસિદ્ધિદા સર્વ સિદ્ધિ આપનારાં અમવત્ થયાં તયા તે (શ્રી યમુનાજી) ની સાથે સદશતા સમાન (બરોબરી) પણુને સપત્ની સમાન સૌભાગ્યવાળાં (શોક્ય) એવાં કમલજા લક્ષ્મી ઇવ જેમ (તેમ) ઇયાત્ (કોણ) પામે ? યત્ (યદિ) જ્ઞે (કદાચિત) ઇયાત્ સમાનપણુને પામે તો કમલજા લક્ષ્મીજી ઇયાત્ પામે (એવાં) હરિપ્રિય કલિંદયા હરિના પ્રિય (જે ભક્તો તે) ના કલેશને ખંડન કરનારા (શ્રીયમુનાજી) એ મ (મમ) મારા મનસિ મનમાં સદા સદાયકાળે સ્થીયતામ્ સ્થિર રહેા (બિરાજે).

શબ્દાર્થઃ—જેની સાથે મળવાથી ગંગાજી પણુ ભગવાનના પ્રિયને (પ્રીતિને) કરનારાં અને પોતાની સેવના કરનારા છવાંને સર્વ સિદ્ધિઓ આપનારાં થયાં તે શ્રીયમુનાજીની સાથે બરોબરી. સરખાં સૌભાગ્યવાળાં લક્ષ્મીજીની પેઠે બીજું કોણુ કરી શકે. જ્ઞે કદાચિત્ શ્રીયમુનાજીની બરોબરી કરે તો લક્ષ્મીજી કરી શકે. આવાં શ્રીયમુનાજી મારા મનમાં નિરંતર બરાજે.

વિવેચનઃ—ઉપર જે શ્રીયમુનાજીનો ઉત્કર્ષ વર્ણન કર્યો તે યોગ્યજ છે અને તેથી શ્રીમહાચાર્ય આપ મારા હૃદયમાં સદા બિરાજે એવી પ્રાર્થના કરે છે. અને શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ વર્ણન કરે છે કે આપ કેવાં છો કે શ્રીપ્રભુના ચરણથી ઉત્પન્ન થયાં એવાં શ્રીગંગાજી આપના મિલાપથી શ્રીપ્રભુને પ્રિય અને પોતાના સેવકને સકલ સાધ્ધ આપનારાં થયાં. આ સ્થળે શ્રીમહાપ્રભુજીએ શ્રીગંગાજી નહિ કહેતાં ચરણપદ્મજી એ નામ કહ્યું તેનું તાત્પર્ય એ છે કે

શ્રીમદ્પ્રભુના ચરણકમલ છે તે નિર્દોષ પૂર્ણગુણ છે, અર્થાત્ ભક્તિરૂપજ છે; તેથી ઉત્પન્ન થયેલાં શ્રીગંગાજી પણ નિર્દોષપૂર્ણગુણ થયાં; કેમકે જે ગુણ કારણમાં હોય તે કાર્યમાં આવે તે વાત લોકાનુભવ સિદ્ધ છે; જેમકે લાલ તંતુથી બનેલું કપડું લાલ થાય, અને પીળા તંતુથી બનેલું પીળું થાય. એ ઉદાહરણથી જે જે ગુણ ભગવત્-ચરણારવિંદમાં છે તે શ્રીગંગાજીમાં આવે; તથાપિ શ્રીયમુનાજીના સંગમ પહેલાં પ્રભુને પ્રિય નહોતાં, કારણ કે ચરણપ્રક્ષાલનરૂપી જલમય ભૌતિક હતાં તે પછી ગંગાજીને અન્ય સંગતિ રહી ત્યાર પછી શ્રીયમુનાજીની સંગતિ થઈ. તેથી કહ્યું છે કે—

“ સા રાજન્દર્શનાદેવ બ્રહ્મહત્યાડપહારિણી ” (હે રાજન! આ ગંગા] દર્શનથીજ બ્રહ્મહત્યાગ્રમ્ય પાપને નાશ કરે છે) એ વાક્યથી તથા વેદમાં પ્રયાગનું વર્ણન કર્યું છે તે, અર્થાત્ શ્રીગંગાજી તથા શ્રીયમુનાજીનો સંગમ થાય છે તેનું વર્ણન છે; તે શ્રુતિને! અર્થે જ્યાં સ્વેત અને શ્યામ નદી મળે છે (ત્યાં) જે મનુષ્ય સ્નાન કરે છે તે સ્વર્ગને પામે છે, અને જે વિક્રાંત ધીર પુરૂષ પોતાનું શરીર ત્યાં ઊડે છે તે મોક્ષને પામે છે. ત્યાં સ્વેત ગંગાજી અને શ્યામ શ્રીયમુનાજી એ બંનેના સંગમનું સ્થાન પ્રયાગસ્કુટ પ્રતીત થાય છે.

હવે એમ સિદ્ધ થયું કે શ્રીયમુનાજીના સંબંધથીજ ગંગાજી અધિક માહાત્મ્યવાન થયાં છે. તો શ્રીયમુનાજીની બરાબરી બીજું કોણ કરી શકે અર્થાત્ કોઈ નહિ. છતાં કહે છે કે કદાચિત્ કમલજ્ઞ જે લક્ષ્મી તે સમાનતા કરે તો કરી શકે; તેમાં હેતુ એ છે કે શ્રીલક્ષ્મીજી પોતાનાં સપત્ની છે, કદાચિત્ સપત્ની સમાનતા કરે તો થાય છે, પરંતુ તોપણ શ્રીયમુનાજીની બરાબરી કરી શકે તેમ નથી; કેમકે જે હરિભક્ત છે તેના દોષને શ્રીયમુનાજી દૂર કરનાર છે શ્રીલક્ષ્મીજી નથી. અહીં લક્ષ્મીજીનું નામ કમલજ્ઞ કહ્યું તેનું પ્રમાણ વિષ્ણુપુરાણમાં લક્ષ્મીજીની કથામાં “ પુનશ્ચપદ્માદુદ્ગતા જાદિત્યોડમૂઘરા ઠરિઃ જ્યારે પ્રભુ સૂર્યકેપે થયા ત્યારે શ્રીલક્ષ્મીજી કમળથી પ્રકટ થયાં ” અને ઈંદ્રકૃત સ્તુતિમાં પણ “ નમસ્તે સર્વમૂતાગાં જનનીમઙ્ગસંભવામ્ ” એમ કહેલું છે. હવે શ્રીયમુનાજી

પ્રભુને બહુ વહાલાં છે તેનો હેતુ એ છે કે તે ભક્તના દોષ નિવારણ કરે છે. એ વાત હરિપ્રિયકલિંક્યા એ વિશેષણથી સિદ્ધ થાય છે. કેમકે હરિને પ્રિય જે ભક્તજન તેના કલિ એટલે દોષ તેને દા એટલે ખંડન કરનાર, એ વિશેષણવિશિષ્ટ શ્રીયમુનાજીને હૃદયમાં પધારવાની પ્રાર્થના કરી તેનો હેતુ એ છે કે એ શ્રીયમુનાજી હૃદયમાં બિરાજે તો હું પ્રભુને પ્રિય થાઉં આ શ્લોકમાં પાંચમું અર્થ્ય ભક્તના દોષ નિવારણ કરવાપણું સિદ્ધ થયું. (૫)

હવે પૂર્વોક્ત ગુણોથી એમ સિદ્ધ થયું કે આપ સમાન બીજું કોઈ નથી એટલે એવાં સામર્થ્ય વિશિષ્ટ શ્રીયમુનાજીને નમન વિના બીજું કોઈ કરી શકાતું નથી, અને તે નમન પણ પ્રભુ કૃપા હોય ત્યારેજ થાય. શ્રીપ્રભુની કૃપા હોય તોજ શ્રીયમુનાજી ઉપર શ્રદ્ધા થાય માટે આગળના શ્લોકમાં નમનપૂર્વક શ્રીયમુનાજીનું ચરિત્ર વર્ણન કરે છે.

મૂલમ્—નમોસ્તુ યમુને સદા તવ ચરિત્રતલ્યદ્મુતં

ન જાતુ યમયાતના ભવાતિ તે પય પાનતઃ ॥

યમોપિ ભાગિનીસુતાન્કયમુ હંતિ દુષ્ટાનપિ

પ્રિયો ભવાતિ સેવનાત્તવ હર્યથા ગોપિકાઃ ॥૬॥

સાન્વયપદાર્થઃ—યમુને હે યમુનાજી સદા નિરંતર નમઃ (તમને) નમસ્કાર અસ્તુ હો (અને) તવ તમારું ચરિત્રમ્ ચરિત્ર અત્યદ્મૂતં અતિશય અદ્ભૂત છે (કારણ કે) તવ તમારું પયઃપાનતઃ પય (જલ) પાન કરવાથીજ યમયાતના યમ (રાજા) સંબંધી દુઃખ જાતુ ક્યારે પણ) ન નથી ભવતિ થતું (અને) યમઃ યમ (રાજા) અપિ પણ દુષ્ટાન્ દુષ્ટ [ખરાબ એવા] અપિ પણ ભાગિની સુતાન્ બેનન્દ્યં છેડકાંઓને ઉ અહો (અરે) કથં કેમ હંતિ મારે છે? (મારે નહિ) ત્વ તમારી સેવનાત્ સેવના [સેવા] કરવાથી યથા જેમ ગોપિકાઃ ગોપીઓ (તેમ) હરઃ હરિ (દુઃખ હરનાર પ્રભુ) ને પ્રિયઃ વહાલો ભવતિ થાય છે.

શબ્દાર્થ—હે યમુનાજી !નરંતર તમને નમસ્કાર હો ! અને તમારું ચરિત્ર અતિશય અદ્ભુત છે, કારણ કે તમારું જલપાન કરવાથીજ યમરાજ સંબંધી દુઃખ ક્યારે પણ થતું નથી અને યમરાજ પણ દુષ્ટ એવાં પણ બેનનાં છોકરાંએને કેમ મારે ? (મારે નહિ) તમારી સેવા કરવાથી જેમ ગોપીઓ હરિને પ્રિય થય તેમજ જીવ પણ તમારી સેવા કરવાથી હરિને પ્રિય થાય છે.

વિવેચન:—શ્રીયમુનાજીને નમનપૂર્વક કહે છે કે તમારું ચરિત્ર અત્યંત અદ્ભુત છે, અદ્ભુત એટલે લોકક રીતથી વિલક્ષણ એટલે જે પદાર્થ જેનું સાધન નથી તેને તેનું સાધન કરી દેવું એ વિલક્ષણતા તેજ અદ્ભુતપણું. જેમ આપનું ચરિત્ર અદ્ભુત છે તેમજ શ્રીપ્રભુજીનું ચરિત્ર પણ અદ્ભુત છે, તે નિબંધના પ્રારંભમાંજ શ્રીમદ્વ્યાચાર્યચરણ આજ્ઞા કરે છે કે “કૃષ્ણાયાઽદ્ભુતકર્મણે” હવે અસાધનને સાધન કરવામાં ઉદાહરણ આપે છે કે જેમ કામાદિક પદાર્થ ભાક્તમાં પ્રતિબંધક અર્થાત્ અસાધન છે, પરંતુ તેજ કામાદિકને પ્રભુ પરત્વે લગાડે તો પ્રભુ તેને પ્રમેયબળથી ભક્તિમાં સાધન કરી દે છે. જેમકે શ્રીગોપીજનને ભક્તિ સિદ્ધ થઈ. તેમજ શ્રીયમુનાજી પણ અસાધનને સાધન કરે છે, જેમકે જળપાનથી યમયાતનાનો અભાવ. તે કહે છે કે, હે શ્રીયમુનાજી ! તમારા જળપાનથી ક્યારે પણ યમરાજ તરફનું દુઃખ તમારા ભક્તને નહિ થાય એમાં અદ્ભુતપણું એ કે તૃપાના હેતુથી જળપાન કરનાર ભક્તને પણ યમરાજની તરફનું દુઃખ મટે છે. પણ શબ્દના જે અર્થ થાય છે એક જલ અને બીજો દૂધ. તેથી બીજો અર્થ પણ એવો છે કે આપના દૂધના પાનથી યમયાતના થતી નથી. સાધારણ રીતે માતાના પયપાનથી યમયાતના દૂર થતી નથી, પરંતુ આપના પય:પાનથી તો યમયાતના દૂર થાય છેજ. (અહિં શ્રીયમુનાજીનું દૂધ પાન કર્ણુ તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે શ્રીયમુનાજીમાં માતૃભાવ રાખી જળપાન કરવું તેજ દૂધપાન કર્યા બરાબર છે) ત્યાં શકા થાય કે તેમાં હેતુ શું ? ત્યાં કહે છે કે યમરાજ પોતાની બેનના પુત્ર દુષ્ટ હોય તો

પણ તેને દુઃખ કેમ આપે? અર્થાત્ ન જ આપે. કેમકે બેનના પુત્ર ભાણેજ થયા, તો ભાણેજ તો પૂજ્ય છે, તેથી તેને દુઃખ નજ આપે. હવે શ્રીયમુનાજી યમનાં બેન કેવી રીતે તે વિષે કહે છે કે યમ સૂર્યના પુત્ર છે, અને યમુનાજી સૂર્યના પુત્રી છે, તેથી યમરાજાનાં નાનાં બેન છે. હવે ઉપર કહ્યું કે યમયાતના યતી નથી તો તેમાં શું પ્રમાણ? ત્યાં કહે છે કે યમુના માહાત્મ્યમાં યમુનાજી પ્રત્યે યમે કહ્યું છે કે—

યમુને ક્રૂપયા પાપાનવશ્યં તારયિષ્યસિ ।

મયિ ત્વયા દયા કાર્યા નિર્દયે નિગ્રહીતરિ ॥

હે યમુના! આપ કૃપા કરીને પાપીઓનું તારણ કરશો, તો મારા ઉપર પણ આપને દયા કરવી ઉચિત છે. કારણ કે લોકના નિગ્રહ કરવાવાળો હું નિર્દય છું. ત્યાં શ્રીયમુનાજીએ ઉત્તર આપ્યો છે કે—

एवमस्तु मदंभोभिः स्नात्वात्वामादरान्नराः ।

दक्षभिश्चचतुर्भिश्च तर्पयिष्यति नामभिः ॥

तेन हिंसा परोऽपित्वं धृतकल्पो भविष्यसि ।

निरातंका भविष्यन्ति भवतोयेपि पापिनः ॥

હવે એમ થશે કે મારાજલથી નહાઈને તમને આદર કરીને તમારા ચૌદ નામથી તમારું તર્પણ કરશે, તેથી તમે જે કે હિંસા પર છો તોપણ ધૃતકલ્પ (શુદ્ધરૂપ) થશો, અને તે જીવ પાપી હશે તો પણ તમારાથી દુઃખ નહિ પામે, એ વાક્યથી દોષભય દૂર કર્યો. હવે કલ્પ બતાવે છે કે આપના સેવનથી પ્રભુને પ્રિય થવાય છે, તેમાં ઉદાહરણ કહે છે કે જે રીતે ગોપિકા આપના સેવનથી પ્રભુને પ્રિય થયાં, તેજ રીતે આ શ્લોકથી છઠું ઐશ્વર્ય કે જે તમારા સેવનથી વ્રજભક્તની પેઠે ભગવાનને પ્રિય થવાપણું તે સિદ્ધ કર્યું. (૬)

હવે પૂર્વ શ્લોકમાં શ્રીયમુનાજીનું સ્વરૂપ સામર્થ્ય નિશ્ચયપણે બતાવીને હવેના શ્લોકમાં પ્રમુપ્રેયત્વમાં જે ઉપયોગી પદાર્થ છે તેનું અને જે અભિપ્રેત છે તેનું નિરૂપણ કરે છે.

મૂલમ્—મમાઽસ્તુ તવ સન્નિધૌ તનુનવત્વમેતાવતા
 ન દુર્લભતમા રતિર્મુરરિપો મુકુંદપ્રિયે ॥
 અતોસ્તુ તવ લાલના સુરધુની પરં સંગમા-
 સ્તવૈવ ભુવિ કીર્તિતા ન તુ કદાપિ પુષ્ટિસ્થિતૈઃ ॥૭॥

સાન્વયપદાર્થ:—મુકુંદપ્રિય મુક્તિ દેનારા ભગવાનને પ્રિય (હે શ્રી-
 યમુનાજી) તવ તમારી સન્નિધૌ સમીપમાં મમ માંડે તનુનવત્વં
 શરીરનું નવાપણું (લીલામાં ઉપયોગી દેહની નવીનતા) અ તુ યાઓ
 ઇતાવતા એટલાથી (શરીર પરિવર્તન માત્રથી) મુરરિપૌ મુરદૈત્યના
 શત્રુ (ભગવાન) માં રતિઃ પ્રીતિ દુર્લભતમા અતિશયદુર્લભ ન નથી
 અતઃ એ કારણ માટે તવ તમારી લાલના (આ સ્તુતી રૂપી) લાડ
 અસ્તુ હોય (અને) સુરધુની શ્રીગંગાજી તે (પણ) પરં કેવળ તવ
 તમારા એ જ સંગમાત્ સંગમથી મુવિ પૃથ્વીમાં કીર્તિતા કીર્તન
 કરાયેલ છે (પણ તમારા શિવાય એકલાંને વખાણેલ નથી તેમાં પણ)
 પુષ્ટિસ્થિતૈઃ પુષ્ટિમાર્ગમાં રહેલા (જીવો) એ તુ તો કદા ક્યારે અપિ
 પણ (તમારા શિવાય વખાણેલાં) નથી.

શબ્દાર્થ:—મુક્તિ દેનારા ભગવાનને પ્રિય હે શ્રીયમુનાજી !
 તમારી સમીપમાં માંડે શરીરનું નવાપણું (સેવોપયોગી દેહની નવીનતા)
 યાઓ. એટલાથીજ મુરદૈત્યના શત્રુ ભગવાનમાં પ્રીતિ અતિશય દુર્લભ
 નથી એટલા માટે તમારી આ સ્તુતિ હોય—(યાઓ) અને શ્રીગંગાજી
 તે પણ કેવળ તમારાજ સંબંધથી પૃથ્વીમાં કીર્તન કરાયેલ છે, પણ
 તમારા શિવાય એકલાંને વખાણેલ નથી તેમાં પણ પુષ્ટિમાર્ગમાં
 રહેલા જીવોએ તો ક્યારે પણ તમારા શિવાય વખાણેલાં નથી.

વિવેચન:—દેહધારીઓનો આવશ્યક ધર્મ છે કે શ્રીયમુનાજીના
 તીર ઉપર વાસ કરીને તેમનું સેવન અને જલપાન કરવું, એ વ્યવ-
 હારથી શ્રીયમુનાજીનો સંબંધ થાય તો મુક્તિથી પણ અધિક એ

ભક્તિ તે પ્રાપ્ત થાય છે. તો તેને ચમયાતના ન થાય તેમાં સદેહજ નથી. શ્રીહરિરાયજી કહે છે કે “ આવશ્યકદૈહિકધર્મેપિ ત્વત્સંબંધે
 કુચ્યધિકમક્ષિપ્રાસિર્યત્ર ” વળી દેહ છે તે બીજા દેહનો આરંભ
 કરવાવાળો છે, અર્થાત્ એક દેહથી બીજો દેહ થાય છે; અને દેહ
 વિના જીવ રહેતો નથી, તેથી એ દેહથી બીજા દેહનું આરંભપણું
 છે, તેમાં પ્રમાણ “ પ્રજ્ઞયા શરીરં સમારુહ્ય ” પ્રજ્ઞાએ કરીને શરીરનું
 ગ્રહણ કરીને ” એમ શ્રુતિ છે વળી એમ શંકા થાય કે મુક્તિમાં
 તો દેહ છોડવોજ જોઈએ કેમકે જ્યાં સુધી દેહ છે ત્યાં સુધી મુક્તિ
 શેની ? ત્યાં કહે છે કે મુક્તિમાં સેવોપયોગી દેહ રહે છે. વૈકુંઠાદિકમાં
 દેહાંતર પણ હોય છે. એ વાત શ્રીમદ્વાચાર્યચરણે સેવાક્રમ વિવૃત્તિમાં
 લખી છે કે “ સેવોપયોગી દેહો વૈકુંઠાદિષુ ” તેમાં પણ આપનું
 સાન્નિધાન હોય અર્થાત્ આપના સમીપ દેહાંતર પ્રાપ્તિ હોય ત્યારે
 તેને ચમયાતના ન હોય તેનાં અર્ચન શું ? તમારા સન્નિધાનમાં
 માડું નવું શરીર થાય, અર્થાત્ લીલોપયોગી નવા દેહની સંપાત્ત
 થાય, એ વાક્યથી પૂર્વ શરીરની નિવૃત્તિ બતાવી, તો તે વાત પણ
 આપના કરવાથીજ થશે એમ જણાવવા માટે અસ્ પદથી
 પ્રાર્થના છે. તેમાં તમારા સન્નિધાનમાં શરીરની નિવૃત્તિ થાય અને
 તે પછી લીલોપયોગી નૂતન દેહની પ્રાપ્તિ થાય કેમકે બીજાના
 સન્નિધાનમાં દેહ ત્યાગથી ઉપર કહેલી સિદ્ધિ ન થાય. હવે તે પછી
 એટલે લીલોપયોગી દેહપ્રાપ્તિ પછી હે મુકુંદને પ્રિય એવાં શ્રી-
 યમુનાજી મુરરિપુ શ્રીકૃષ્ણમાં પ્રીતિ દુર્લભ નથી. કારણકે આપ
 મુકુંદ જે મુક્તિ, આપવાવાળા છે તેનાં પ્રિયા છે. તેવીજ રીતે તે
 મુરરિપુ પ્રભુ પણ મુર જે જલદોષાત્મક દૈત્ય તેના શત્રુ છે, તેથી
 દોષ દૂર કરીને પછી અનુગ્રહ કરે છે. જેમકે ભૌમાસુરે કન્યાઓને
 શાકી શાખી અને તેનો પ્રતિબંધક મુર દૈત્યને રાખ્યો હતો. ત્યારે
 પ્રભુએ પ્રતિબંધ દૂર કર્યો, અને તેમનો અનુગ્રહ કર્યો. તેવીજ રીતે
 આપના સંબંધથી પ્રભુ ભક્તના દોષ દૂર કરીને અનુગ્રહ કરે છે.
 એ વાત મુરરિપુ પદથી સૂચિત કરી. હવે જે હેતુથી શરીરની

નિવૃત્ત પર્યંત આપની સ્તુતિ થાય એવી પ્રાર્થના છે, તેનું તાત્પર્ય એ છે કે આપની કૃપા વિના સ્તુતિ પણ થઈ શકતી નથી. હવે સેવોપયોગી દેહની પ્રાપ્તિને અર્થે શ્રીયમુનાળની પ્રાર્થના છે, તે બીજાની પ્રાર્થનાથી એ વાત સિદ્ધ થતી હોય તો શ્રીયમુનાળની પ્રાર્થનાજ કેમ કરે? તેમજ બીજું કોઈ સેવોપયોગી દેહ સંપાદક નથી. પરંતુ શ્રીગંગાજી તો છે, ત્યારે શ્રીગંગાજીની સ્તુતિ કેમ ન કરે? ત્યાં કહે છે કે યદ્યપિ ગંગાજી દ્વસાધિકા છે એ વાત ખરી છે, પણ તે શ્રીયમુનાળના સંગમથીજ, કેવળ શ્રીગંગાજીની સ્તુતિ દેખાતી નથી, શ્રુતિમાં સિતાસિતે ઇત્યાદિ વાક્યથી પણ શ્રીયમુનાળ મિશ્રિતનીજ સ્તુતિ છે, કેવળ ગંગાજીની નથી. ત્યાં શંકા થાય કે કાઈક પુરાણમાં કેવલની પણ સ્તુતિ છે, તેનું કેમ? ત્યાં કહે છે કે ન તુ કદાપિ પુષ્ટિસ્થિતૈઃ કદિ મર્યાદામાર્ગીય કેવળ ગંગાજીની સ્તુતી કરે, પરંતુ પુષ્ટિમાર્ગીય તો કેવળ ગંગાજીની સ્તુતિ કરશે નહિં. મર્યાદા અને પુષ્ટિનું સ્વરૂપ શ્રીમદ્વાચાર્યજીએ પુષ્ટિપ્રવાહમર્યાદા ભેદ નામના ગ્રંથમાં સ્કુટ બતાવેલું છે. મર્યાદામાર્ગીય કેવલની સ્તુતિ કરે છે તેનું કારણ એ છે કે તે શ્રીયમુનાળનું યથાર્થ સ્વરૂપ બળુતા નથી. અને પુષ્ટિમાર્ગીય આપનું સ્વરૂપ યથાર્થ બાણે છે; તેથી કેવલ શ્રીગંગાજીની સ્તુતિ કરતા નથી. આ બાબતમાં શ્રીપુરૂષોત્તમજી એવો અભિપ્રાય જણાવે છે કે ગંગાજીની સ્તુતિ પૃથ્વી ઉપર થાય છે, પરંતુ તે આપની સંગતથી થાય છે, પુષ્ટિસ્થિત લોકે કદી પણ કેવલ શ્રીગંગાજીની સ્તુતિ કરી નથી, તેમાં કારણ એ છે કે ગંગાજી જો કે સેવોપયોગી દેહસંપાદન કરે છે પણ જે અલિપ્ત અર્થાત્ જેવો મનોરથ છે, એવો સેવોપયોગી દેહસંપાદન કરતાં નથી. જો તેવો દેહસંપાદન કરતાં હોત તો તેમની સ્તુતિ કરત. આ શ્લોકમાં પણ પૂર્વવત્ સપ્તમ ઐશ્વર્ય સિદ્ધ કર્યું. ૭.

હવે આહમ શ્લોકમાં શ્રીમદ્દલભાચાર્યજી શ્રીયમુનાળની સ્તુતિ કરવામાં અસામર્થ્ય સચવે છે.

મૂલમ્—સ્તુતિં તવ કરોતિ કઃ કમલજાસપત્નિ પ્રિયે ॥

હરેર્યદનુસેવયા ભવતિ સૌખ્યમાનોક્ષતઃ ॥

इयं तव कथाधिका सकलगोपिकासंगम-

स्मरश्रमजलाणुभिः सकलगात्रजैः संगमः ॥८॥

सान્વયપદાર્થઃ—કમલજાસપત્નિ હે લક્ષ્મીજીના સમાન સૌભાગ્ય-
વાળાં પ્રિયે હે પ્રિયે (હે શ્રીચમુનાજી) તવ તમારી સ્તુતિ સ્તુતિને
કઃ કોણ કરોતિ કરે છે (કોઈ કરી શકતું નથી કારણ કે) હરેઃ
હરિ (દુઃખ હરનાર ભગવાન) સંબંધી યદનુસેવયા જે લક્ષ્મીજીની
અનુસેવા તેણે કરીને આમોક્ષત મોક્ષપર્યંત સૌખ્ય સુખ ભવતિ થાય
છે (અને) તવ તમારી ઇયં આ કથા (માહાત્મ્ય) કથા અધિકા
(સર્વથી) અધિક છે (જે) સકલગાત્રજૈઃ સર્વ અંગથી ઉત્પન્ન
થયેલા એવા સકલગોપિકાસંગમસ્મરશ્રમજલાણુભિઃ સર્વ ગોપીજનના
સમાગમથી થયેલા કામ સંબંધિ જે શ્રમજલાનાં બિંદુઓ તે સાથે
સંગમઃ સમાગમ (થાય છે.)

શબ્દાર્થ—હે શ્રીલક્ષ્મીજીના સમાન સૌભાગ્યવાળાં અને શ્રી-
ભગવાનને પ્રિય ચમુનાજી તમારી સ્તુતિ કોણ કરી શકે? (કોઈ
નાહ) કારણ કે શ્રીહરિ સંબંધી જે લક્ષ્મીજીની સેવા તેણે કરીને
મોક્ષપર્યંત સુખ થાય છે, અને તમારી આ માહાત્મ્ય કથા તે
સર્વથી અધિક છે કે જે (તમારી સેવા કરવાથી તે તમારા
લક્ષ્મીને) સર્વ અંગથી ઉત્પન્ન થયેલા એવા સર્વ ગોપીજનના
સમાગમથી થયેલા કામ સંબંધી જે શ્રમજલાનાં બિંદુઓ તેની સાથે
સમાગમ થાય છે (લીલાની પ્રાપ્તિ અનુભવ સાથે થાય છે.)

વિવેચન—પૂર્વ શ્લોકમાં કહ્યું કે જ્યારે સર્વવંદ્યા શ્રીગંગા-
જીની સ્તુતિ પણ આપના સંબંધ પછીજ થઈ, તો આપની સ્તુતિ
કરવામાં કોણ સમર્થ છે? તેમાં હેતુ કહે છે કે આપ લક્ષ્મીજીનાં
સપત્નિ છે. અને સર્વ સ્થાનમાં સ્તુત્યતા ભગવત્સંબંધીજ છે.

તે સંબંધ ઘીજ સર્વમાં લક્ષ્મીજીથી ન્યૂન છે, તેથી લક્ષ્મીજી અત્યંત સ્તુત્ય છે, અને આપ શ્રીલક્ષ્મીજીનાં સપત્ની (સમાન સૌભાગ્યવાળાં) છે. અહિં એમ શંકા થાય કે શ્રીલક્ષ્મીજીનાં સપત્ની હોવાથી અત્યંત સ્તુત્યા છે, તો પેહેલાં કહ્યું કે આપની સ્તુતિ કેઈ કરી શકતું નથી તે કેમ? ત્યાં કહે છે કે જો સપત્ની પણથી સમાન હોય તો સ્તુતિ થઈ શકે, પરંતુ શ્રીયમુનાજી તો પ્રિયા અર્થાત્ લક્ષ્મીજીથી પણ વિશેષ પ્રેમપાત્ર છે, તેથી તેમની સ્તુતિ અશક્ય છે. હવે ઉપર કહ્યું કે લક્ષ્મીજીથી વિશેષ પ્રિય શ્રીયમુનાજી છે. તેનું શું કારણ? ત્યાં કહે છે કે, પ્રથમ પ્રભુની સેવા કરીને લક્ષ્મીજીની સેવા કરવામાં આવે તો મોક્ષપર્યંત સુખ મળે છે, અર્થાત્ પ્રભુસહ લક્ષ્મીજીની સેવાથી મોક્ષ મળે, અને કેવળ લક્ષ્મીજીના સેવનથી મોક્ષ પણ ન મળે, કારણ કે કેવળ લક્ષ્મી મોક્ષનો વિદ્યાત કરે છે. અનુ શબ્દનો અર્થ પાછળ થાય છે અર્થાત્ મુખ્ય સેવન પ્રભુનું અને પછી લક્ષ્મીનું એ રીતે કરવાથી મોક્ષમાત્ર મળે છે. અને શ્રીકાલિંદ્રીજીનો ઉત્કર્ષ વિશેષ છે, તે અર્ધ સ્તોત્રથી કહે છે કે આપની કથા મુક્તિથી પણ અધિક છે. અર્થાત્ આપની કથાના રસિક ભક્તજનો મોક્ષની પણ ઇચ્છા રાખતા નથી, શ્રીમહાભાગવત ષષ્ટસ્કંધના નવમ અધ્યાયમાં અથ હ વાવ તવ મહિમામૃતરસસમુદ્રવિપ્રુષાસકૃદવલીલયા इत्यादि ગદ્ય છે.

એમાં કથાપ્રસંગ એ છે કે ભગવાનની સ્તુતિ દેવતા કરે છે, ત્યાં કહે છે કે તમારા મહિમારૂપી અમૃતના બિંદુઓ આસ્વાદ કરવાથી દુષ્ટ અને શ્રુત સુખ જેણે વિસ્મૃત કરેલાં છે એવા ઐકાંતિક ભક્તજનો હોય છે કે જેઓ મોક્ષનો પણ અનાદર કરે છે.

વળી ગોપીજન તથા શ્રીપ્રભુના રસ સંબંધી જે શ્રમ તેથી ઉત્પન્ન થયેલા જે પ્રસ્વેદ જલબિંદુ જે સકળ શરીરમાં વ્યાપ્ત તેનો સંબંધ જેને છે, એવાં શ્રીયમુનાજી રાસક્રીડા સંબંધી છે. તેથી શ્રીયમુનાજીને ભગવત્સંબંધી રસ પરિપૂર્ણ છે, તેથી પોતાનું સેવન કરનારને પણ તેવા કરે છે: એ વાત લક્ષ્મીજીથી અધિક છે આ

શ્લોકમાં પ્રભુના પ્રસ્વેદનું જલ પોતાના જલમાં મલ્યું તેનો સંબંધ કરાવવારૂપી ઐશ્વર્ય સિદ્ધ થયું. ૮

એ પ્રકારે આઠ શ્લોકવડે શ્રીકાલિંદીજીની સ્તુતિ કરીને આ સ્તોત્રના પાઠનું ફલ નવમા શ્લોકમાં કહે છે. યદ્યપિ શ્રીયમુનાજીના સ્તોત્ર અન્યકૃત છે તેના પાઠ કરતાં આમાં વિશેષ શું? એમ શંકા થાય ત્યાં કહે છે કે બીજા સ્તોત્રથી વક્ષ્યમાણ જે ફલસિદ્ધ તે થતી નથી તેથી આ સ્તોત્રનોજ પાઠ કરવો ઉચિત છે. ત્યાં શંકા થાય કે બીજા સ્તોત્રથી વક્ષ્યમાણ ફલ કેમ સિદ્ધ થતું નથી? તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે જેવું સ્વરૂપનું યથાર્થ નિરૂપણ આ સ્તોત્રમાં છે તેવું અન્ય સ્તોત્રમાં નથી.

મૂલમ્—તવાષ્ટકમિદં મુદા પઠતિ સૂરસૂતે સદા

સમસ્તદુરિતક્ષયો ભવતિ વૈ મુકુંદે રતિઃ

તયા સકલસિદ્ધયો મુરરિપુશ્ચ સંતુષ્યતિ

સ્વભાવવિજયો ભવેદ્દતિ વલ્લભઃ શ્રીહરેઃ ॥૧॥

હતિ શ્રીવલ્લભાચાર્યવિરચિતં શ્રીયમુનાષ્ટકં સંપૂર્ણમ્ ॥

સાન્વયપદાર્થઃ—સૂરસૂતે હે સૂર્યનાં પુત્રી (હે શ્રીયમુનાજી) તવ તમારું હૃદ આ અષ્ટકમ્ અષ્ટકને (જે માણસ) સદા હુસ્મેશ મુદા હૃદ્યે કરીને પઠતિ પાઠ કરે છે (તે માણસનાં નિશ્ચયે કરીને) સમસ્તદુરિતક્ષયઃ સઘળાં પાપોનો નાશ ભવતિ થાય છે (અને) મુકુંદે મુકુંદ (ભગવાન)માં રતિઃ પ્રીતિ (થાય છે) તયા તે (પ્રીતિ) વડે સકલસિદ્ધયઃ સર્વ સિદ્ધિઓ (સિદ્ધ થાય છે) ચ અને મુરરિપુઃ મુરુદૈલ્યના શત્રુ (ભગવાન) સંતુષ્યતિ સારી રીતે પ્રસન્ન થાય છે (અને) સ્વભાવવિજયઃ સ્વભાવનો વિજય ભવેત્ થાય છે હતિ એ રીતે શ્રીહરેઃ શ્રીયુક્ત દુઃખ હરનાર ભગવાનને વલ્લભઃ પ્રિય (એવા શ્રીમહાપ્રભુજી) વદતિ કહે છે.

શબ્દાર્થ:—હે સૂર્યનાં પુત્રી શ્રીયમુનાજી તમારા આ અષ્ટકનો જે માણસ હમેશાં હર્ષે કરીને પાઠ કરે છે તે માણસનાં નિશ્ચયે કરીને, સઘળાં પાપોનો નાશ થાય છે. અને મુકુંદ ભગવાનમાં પ્રીતિ થાય છે. તે પ્રીતિવડે સર્વ સિદ્ધિઓ સિદ્ધ થાય છે એ રીતે શ્રી-ભગવાનને પ્રિય એવા શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે.

વિવેચન:—શ્રીયમુનાજીના આ સ્તોત્રના પાઠથી સમસ્ત પાપનો ક્ષય થાય છે અને તે પછી મોક્ષ આપવાવાળા શ્રીપ્રભુમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે, અર્થાત્ જ્યારે પાપ ક્ષય થાય ત્યારે પ્રભુ કૃપાપક્ષ-પાત થાય અને તેથી શ્રીકૃષ્ણમાં ભક્તિ થાય. કહ્યું છે કે નરાણાં ક્ષીણવાપાનાં કૃષ્ણે ભક્તિઃ પ્રજાયતે “જેનાં પાપનો નાશ થયો છે તે મનુષ્યને શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે” તે પ્રથમ પાપ ક્ષય થયા પછી ભક્તિ થાય. અહિં શંકા થાય કે પાપ ક્ષય તો જ્ઞાનથી પણ થાય છે, કેમકે ગીતાજીમાં કહ્યું છે કે “ જ્ઞાનામિઃ સર્વકર્માણિ ભસ્મતાત્ કુસ્તે તથા ” અર્જુન પ્રત્યે ભગવાન કહે છે કે જ્ઞાનરૂપ અગ્નિ સર્વ કર્મને ભસ્મ કરે છે. ત્યાં કહે છે કે જ્ઞાનમાં કલેશ ઘણો છે, અને આ સ્તોત્રના પાઠમાં તેટલો કલેશ નથી, માટે એનો ઉત્કર્ષ છે. હવે એમાં કહ્યું કે મુકુંદમાં પ્રીતિ થાય તો મુકુંદ શબ્દનો અર્થ તો મુક્તિ આપનાર એવો થાય છે, તો ભક્તિ આપનાર એવો અર્થ શી રીતે? ત્યાં કહે છે કે એ વાત સત્ય પરંતુ શ્રીયમુનાજીના સ્તોત્રના પાઠથી ભક્તિ પણ આપે છે; એથી પ્રભુના સ્વભાવનું પરાવર્તકપણું સૂચન કર્યું. હવે પ્રભુપદપદ્મમાં પ્રીતિ થવાથી પૂર્વોક્ત સકલ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને મુરરિપુ જે ભગવાન તે પ્રસન્ન થાય છે. અહિં ભગવાનનું મુરરિપુ નામ ધરવાનો અભિપ્રાય એ છે કે કદાચિત્ કોઈ પ્રતિબંધ હોય તો આ સ્તોત્રનો પાઠ અને તેથી થતું સ્વેદ ફલ કેમ સિદ્ધ થાય; તે પ્રતિબંધની નિવૃત્તિ માટે મુરરિપુ એ નામ કહ્યું છે. કેમકે જેમ મુરરૈત્ય રાજકન્યાઓનો પ્રતિબંધક હતો, તેને મારી ભગવાને તેમનો પ્રતિબંધ દૂર કરી અંગીકાર કર્યો તેમજ, કદાચિત્ ભક્તને પ્રતિબંધક પ્રેમ હોય તો તેને દૂર કરી

અનુમત્ કરે; એ સ્થાપન કરવા માટે મુશ્કેલી પડે છે. જે ક્ષાં-
 તરનું સૂચન કરે છે કે સ્વભાવ વિજય થાય, અર્થાત્ સ્વભાવ દુષ્ટ
 હોય તો તે બદલાઈને ઉત્તમ સ્વભાવ થાય. ત્યાં શંકા થાય કે એ
 વાત તો બહુ કઠિન છે કેમકે સ્વભાવનું બદલાવું તો બહુ તપશ્ચર્યા
 કરવાથી થાય તે સ્તોત્ર પાઠ માત્રથી કેમ થઈ શકે? અને અર્થજ્ઞાન
 પૂર્વક સ્તોત્ર પાઠથી થઈ શકે એમાં પ્રમાણ શું? ત્યાં કહે છે કે
 જે આત્મવાક્ય છે તે શ્રીમહાપ્રભુજી કહે છે. ત્યાં સંદેહ થાય કે એ
 વાત બીજા કોઈએ કેમ કહી નથી. ત્યાં કહે છે કે બીજાને શ્રી-
 પુરુષોત્તમનો સાક્ષાત્કાર નથી, તેથી તે શી રીતે કહી શકે? સાક્ષાત્
 સ્વરૂપસંબંધી હોય તેનેજ થાય છે; બીજાને થતું નથી. અને શ્રી-
 યમુનાજી સાક્ષાત્ સ્વરૂપસંબંધિની છે, એ વાત પ્રથમ કહી છે, તેથી
 શ્રીમહાચાર્યજીને શ્રીપુરુષોત્તમનું સાક્ષાત્સ્વરૂપજ્ઞાન છે, અને તેથી
 શ્રીયમુનાજીના સ્વરૂપનું પણ જ્ઞાન છે, તેથી શ્રીયમુનાજીનું યથાર્થ
 નિરૂપણ કર્યું છે. એ વાતમાં કોઈ વાતની અનુપપત્તિ નથી, અર્થાત્
 સર્વ પ્રમાણસિદ્ધ છે. આ નવમા શ્લોકથી પાંચ ફલ બતાવ્યાં. ૧
 સર્વ પાપનો નાશ, ૨ મોક્ષ આપવાવાળા શ્રીભગવાનમાં ભક્તિ,
 તે ભક્તિથી સર્વ ઇષ્ટસિદ્ધિ, ૪ દોષનિવારક પ્રભુ પ્રસન્ન થાય,
 સ્વભાવવિજય એટલે દુષ્ટ સ્વભાવ હોય તે મટીને ઉત્તમ સ્વભા
 થાય. એથી સંસારમાંથી આસક્તિ છૂટે અને પ્રભુપદ્યોગસ્વરૂપમાં પ્રીતિ
 સિદ્ધ થાય છે ॥ ૯ ॥

इति श्रीमद्वल्लभाचार्यविरचितं श्रीयमुनाष्टकं गुर्जरटीका-

सहितं संपूर्णम्

૧૧
 દાસ સનાઢય પ્રાક્ષણ
 " ગૌડ " "
 " સારસ્વત " "
 પ્રણુદાસ અબાલાના
 પ્રણુદાસ ભાટ મથુરાના
 પ્રણુદાસ દીવાન લુહાણા
 ૧
 ક્ષત્રાણી સીંહનંદનાં
 રદાસની સ્ત્રી વીરબાઈ
 ક્ષત્રી સ્ત્રીપુરૂષ સિંહનંદના
 સુતાર અડેલના
 પ્રધી અન્ય માર્ગીયનો
 ૧૨
 ભાતમદાસ
 ભાટ
 મ ઈટોડાના

૭૨ બાદરાયણુદાસ પુષ્કરણુ પ્રાક્ષણ
 ૭૩ સદુપાંડે માણુકચંદ પાંડે
 ૭૪ નરહરદાસ સંન્યાસી
 ૭૫ ગોપાળદાસ જુટાધારી
 ૭૬ કૃષ્ણુદાસ પ્રાક્ષણ
 ૭૭ સંતદાસ ચોપડા ક્ષત્રી
 ૭૮ સુંદરદાસ
 ૭૯ માવણુ પટેલ તથા તેમનાં
 સ્ત્રી વીરણ
 ૮૦ ગોપાલદાસ નરોડાના
 ૮૧ સુરદાસણુ ગૌધાટના
 ૮૨ પરમાનંદદાસ કનોણુયા
 પ્રાક્ષણ
 ૮૩ કુંભનદાસણુ
 કુંભનદાસના બેટા કૃષ્ણુદાસ
 ૮૪ કૃષ્ણુદાસ અધિકારીણુ.

पुष्टिप्रवाह भर्थाहासेह	....	....	....	
दुःसंगविज्ञानप्रकार	....	....	....	०-
उपदेशशंका निरासवाद	....	....	....	०-
भक्तिवर्धिनी	....	....	....	०-
सिद्धांतमुक्तावली	...	....	....	०-
श्रीयमुनाष्टक	....	....	....	०-
भालभोध	....	....	....	०-
अंतःकरणभोध	....	....	....	०-
सिद्धान्तरहस्य	...	....	....	०-
निवेद्यैयत्रय	...	....	....	०-
द्वरत्न	...	....	....	..
निरोधलक्षण	....	...	....	....
सेवाङ्क	....	....	....	....

